

Gert Kelter*:

**Communio sub una specie –
Nattverd under en skikkelse – et alternativ i pandemiens tid?***

1. Innledning

Dr. Gottfried Martens er prest i Dreieinigkeitsgemeinde Berlin-Steglitz, en menighet innenfor SELK (Den selvstendige evangelisk-lutherske kirke) som i 2019 hadde 1720 medlemmer, de fleste av dem kristne fra Persia og Afghanistan. I menighetens blad skriver Martens til sin menighet: ¹ *«Det som mer enn bekymrer meg, er hvor lettferdig menneskene i vårt land, ja, sågar kirkene, er rede til å oppgi grunnleggende menneskerettigheter med henvisning til vern av liv – uten overhodet å spørre, slik vår forfatning egentlig foreskriver – om det ikke finnes andre muligheter for å nå det samme livsvernålet enn å sette en menneskerett ut av kraft. Vi lever selvsagt ikke i samme tid som på begynnelsen av 30-årene. Men jeg kan imidlertid mye bedre forstå hvordan det den gangen var mulig å forvandle et demokrati til et diktatur på kort tid. Man må bare kunne gjøre en trussel plausibel nok, så er mennesker nokså raskt beredt til å ofre selv grunnleggende menneskerettigheter. Og religionsfriheten, som av vår stat også før koronakrisen på mange måter ble ansett som brysom, vil med dette bli den første menneskerettigheten man også i vårt land i framtiden vil være klar til å oppgi. Dette er blitt helt tydelig for meg ut fra debattene i disse dager og uker. Om kirkene i framtiden vil være rustet for denne utfordringen, våger jeg etter de siste ukers erfaringer å betvile.»*

Martens viser etter min oppfatning helt med rette til at den såkalte koronakrisen på ganske mange områder av samfunnets liv og innenfor institusjoner har ledet (eller forledet) de ansvarlige, under henvisning til en faktisk eller antatt nødssituasjon, til å sette en rekke angivelig uomstøtelige lover og prinsipper ut av kraft og til å bryte tabuer. Og dette gjelder dessverre også for kirkene i Tyskland, for teologisk tilsynelatende uoppgivelige, identitetsskapende prinsipper som i 500 år har vært uomstridt.

Hvem hadde vel i januar 2020 kunnet forestille seg at de evangeliske, «protestantiske», altså *ikke-romersk-katolske kirker* i Tyskland, allerede i april samme år ville åpne for, anbefale og fastsette *communio sub una specie* som det normale? Og at dette med den største selvfølgelighet ville skje med en kort og fyndig henvisning til hygienisk-helsemessig nødvendighet og forskrifter i lovs form? Om man overhodet kan si at det argumenteres teologisk, blir det for det meste bare apodiktisk konstatert, uten noen som helst videre begrunnelse, at man mottar «den hele Kristus» under en skikkelse.

Allerede den 24. april 2020 offentliggjorde EKD (Den tyske evangelisk-lutherske kirke) «hovedpunkter» som skulle tjene som «grunnlag for beslutninger forbundskansleren og lederne for delstatsregjeringene skulle ta den 30. april». Her ivrer man i sin lydighet i vei når det uten enhver bibelsk eller teologisk begrunnelse heter:

¹ Mai 2020, s. 9.

«4. Nattverdsfeiringer krever spesiell hygienisk aktsomhet; derfor minner vi om at en gudstjeneste uten nattverd ikke er noen mindreverdige form for gudstjeneste, men åpner for det fullstendige Jesu Kristi nærvær. Hvis nattverd likevel skal feires, skal kalk-kommunion ikke brukes, eller i tilfelle bare med særkalker.»²

Fra luthersk hold må man straks motsi dette på flere måter. En gudstjeneste uten nattverd åpner ikke for «hele Jesu Kristi nærvær». Ei heller er enkeltkalker i samsvar med Jesu Kristi innstiftelse av Den hellige nattverd.³

Disse oppfatningene, som ifølge den lutherske bekjennelsen er feilaktige, har i EKD-kirkenes protestantisme lenge vært utbredt og vanlige, så dette overrasker ikke på noen måte.

Men at en kirke som kaller seg «evangelisk», vil forby kalk-kommunion i form av en skal-bestemmelse og framstiller kommunion under en skikkelse som den anbefalte utdelingsformen, er likevel noe helt nytt.⁴

Tilsvarende anbefalinger om å gi avkall på utdeling av kalken og i stedet gi (leke) menighetsmedlemmer alterets sakrament under bare *en* skikkelse (brød/innvigd brød), har tidvis vært gjeldende for de fleste tyske delstatskirkene.⁵ Slike hørte med til de kjernepunktene som ACK (Kristne kirkers arbeidsfelleskap) kom med i et framlegg til samtalen mellom den føderale regjeringen og delstatsregjeringene den 30. april.⁶

I en veiledning til menighetene i SELK om organisering av gudstjenestene under de restriksjonene som fulgte av koronapandemien,⁷ heter det: «'Kommunion under en skikkelse', der en ikke bruker kalk, er for den lutherske kirken et sjelesørgerisk unntak.»

Dette er en kompromissformulering som ikke er så kategorisk. Den kan eksempelvis forstås – og dermed være akseptabel – i betydningen individuell, sjelesørgerisk ansvarlig ordning i enkelt- og unntakstilfeller for såkalte tørrlagte alkoholikere eller personer som ikke tåler alkohol.

Her gis det tolkningsrom for dem som i prinsippet, uten noen tidsbegrensning og kun på grunnlag av «hygieniske og helsemessige bekymringer», taler for og vil praktisere *communio sub una* som i det minste en «tidsbegrenset, foreløpig normalordning» for hele menigheten.

Hvordan var det Martens formulerte det? «Man må bare kunne gjøre en trussel plausibel nok, så er mennesker nokså raskt beredt til å ofre også grunnleggende

² Jf. <https://www.ekd.de/eckpunkte-verantwortliche-gestaltung-von-gottesdiensten-55462.htm>; lastet ned 06.05.2020, 17.30 h.

³ Jesu innstiftelsesord Matt 26,26 ff med parallell-tekster; 1 Kor 10,14 ff. Jf. Gert Kelter. *Gott ist gegenwärtig. Anregungen für die Feier des lutherischen Gottesdienstes*. Berlin 2019. s. 239 ff.

⁴ EKDs internettside nevner som tidligere «to uoppgivelige liturgiske deler i feiringen, mottakelsen av brød og vin så vel som takken til Gud». <https://www.ekd.de/23198.htm>; lastet ned 06.05.2020, 17.30 h.

⁵ I den grad disse offentlig hadde utstedt tilsvarende retningslinjer.

⁶ I Den romersk-katolske kirkes bispedømmer ble kalk-kommunionen for det meste forbudt. Blant de tyskspråklige bispedømmene trådte i bispedømmet Bozen-Brixen forbudet mot kalk-kommunion i kraft allerede i slutten av februar. <https://www.katholisch.de/artikel/24651-coronavirus-erste-deutschsprachige-dioezese-verbietet-mundkommunion>

⁷ Datering 25.04.2020.

menneskerettigheter.»

Det som gjelder for grunnleggende menneskerettigheter, synes å gjelde like mye for grunnleggende skrift- og bekjennelsesbegrunnede overbevisninger.

Den som i «koronatider» ved å påberope seg skrift og bekjennelse uttaler seg tydelig mot *communio sub una* som legitimt alternativ ved utdeling av nattverden, møter ikke sjelden ren mangel på forståelse. Henvisningen til det som burde være selvsagt nemlig kravet om å feire Den hellige nattverd i tråd med innstiftelsen, skrift og bekjennelse møtes med: Kategoriene «skrift og bekjennelse» kommer i annen rekke. Man må i «tider som nå» differensiere mellom disse og kategoriene «hygiene og helse», som har forrang.⁸

Er altså *communio sub una* et «legitimt alternativ i pandemitider» fordi hygiene og helse har prioritet, også foran teologiske prinsipper? Eller blir den under enn så ekstraordinære forhold en teologisk avvei for en kirke med hederstittelen «evangelisk» i sitt navn, der *det å være evangelisk, være i samsvar med evangeliet i lære og praksis* hører med til dens selvforståelse? Er dette en avvei denne kirken på grunnlag av ikke-teologisk lovgiving i en nødssituasjon ikke kan gi seg inn på?

«Man må bare kunne gjøre en trussel plausibel nok, så er mennesker nokså raskt beredt til...», skrev Gottfried Martens i menighetsbladet for Steglitz angående den såkalte koronakrisen.⁹

Da er også teologer og kirkelige beslutningstakere rede til å løfte en forutsatt eller opphøyet «fremdeles-kommuniserbar»-holdning opp til å være det viktigste hermeneutiske prinsippet når det gjelder grunnsetninger i lære, gudstjeneste og kirkelig praksis som det skrift- og bekjennelsesteologisk til dato aldri har vært stilt spørsmålstegn ved.

Med hensyn til den såkalte koronakrisen synes utdelingen av Den hellige nattverd under begge skikkelser, eller til og med fra en felleskalk, nettopp ikke lenger å være kommuniserbar ut fra synspunktene hygiene og helse, og dette bør, ja, må, derfor oppgis.

Det finner ikke sted noen teologisk debatt. Å vise til «nød bryter alle lover» eller til den teologisk halvdannede påstanden om at «konkomitanslæren»¹⁰ jo også forekommer i de lutherske bekjennesskriftene, er da tilstrekkelige grunner til å gi klarsignal for *communio sub una*.

Den innstillingen som fører til at man lar en antatt eller faktisk nødssituasjon bli grunn og anledning til å koble ut og erklære grunnsetninger i lære, gudstjeneste og kirkelig praksis virkningsløse, er naturligvis ikke noe nytt. Særlig gjelder det feiringen av Den hellige nattverd.

Slik er det i krigs-, nøds- og krisetider et tilbakevendende spørsmål om det i

⁸ «Helt øverst står helsen. Alt annet må tilpasses og underordnes den». Dette sa teologen Martin Dutzmann, EKDs fullmektige ved sete for den føderale regjeringen, den 25. april i nyhetssendingen TAGESSCHAU.

⁹ Man kan riktignok spørre om det er selve viruset eller *følgende av beskyttelsestiltakene mot det som utgjør den egentlige krisen*.

¹⁰ Konkomitans: Det sanne nærvær av Kristi kropp og blod i brød og vin innbefatter at hele Kristus (totus Christus) er sant til stede under begge skikkelser (brød, vin). Dogmehistorisk og innholdsmessig mer om dette senere.

stedet for vin for eksempel kan brukes vann (eller andre substanser) ved feiring av sakramentet. Slike tilfeller (f.eks. fra krigsfangeleirer) dukker da også opp i debatter om hvorvidt ugjæret druesaft kan tillates.

Til spørsmålet om legitimiteten av nødssituasjonsindikasjoner som begrunnelse for avvik fra rett nattverdspraksis skriver biskop dr. Gerhard Rost ¹¹ i Kirchliches Rundschreiben fra 30.2.1979 om «Sjelesorg for mennesker med alkoholproblemer og feiring av Den hellige nattverd»: «*Det er enighet mellom historikere og arkeologer om at det på Jesu tid på grunn av datidens utilstrekkelige konserveringsmuligheter ikke fantes noen druesaft i mars/april (pesach). Den 'vintreets frukt' som Jesus gir til de tolv, var altså utvilsomt vin.*»¹²

I Rundschreiben fra 29.03.1977 skriver Rost til spørsmålet om å erstatte vin med andre substanser på en svært personlig-biografisk måte: «*Personlig ville jeg i dag ikke gjenta den praksisen som jeg av og til opplevde i sovjetisk krigsfangenskap. Der ble det i mangel av vin stadig brukt kaffe eller te ved nattverdsfeiring. Jeg tror at vi med dette var så fjernt fra Kristi innstiftelse at man ikke kan forsvare det. I ettertid har jeg fått den deprimerende tanken at vi på et eller annet vis så å si ville snike oss til det sakramentet som Gud gjennom sin dom hadde tatt fra oss.*»¹³

Slike autentiske, åndelige tanker, som en høyst respektabel kirkens mann har opplevd og lidd under, gir oss noe å reflektere over: Han tolker flere årtier senere en fase av historien som Guds domshandling, og han tviler i ettertid på legitimiteten av en praksis som satte seg ut over de kjente og aldri bestridte kriteriene om rett innstiftelse. Til slutt fører et avvik fra rett praksis på dette helt vesentlige området av kirkens liv til usikkerhet.

Nød bryter alle lover – her finnes det sikkert områder i den kirkelige praksis, særlig i sjelesørgerisk praksis, der et avvik fra normen kan være berettiget. Det vil være sjelesørgerisk-individuelle enkelt-tilfeller der vedkommende pastor er ansvarlig for avgjørelsene. ¹⁴

Men vi lever i høyst farlige tider. Både samfunnspolitisk og kirkelig blir tallrike rettigheter, prinsipper og selvsagte ting omkalfatret, ignorert, satt ut av kraft eller relativisert. Dette skjer i en angivelig eller faktisk trusselsituasjon som ingen virkelig kan vurdere på en tilforlatelig måte.

Hvordan skal man i kirken kunne vende tilbake til seriøs, teologisk argumentasjon når demningen nå er brutt? Når det er blitt flertall for å holde en skrift- og bekjennelsesbegrunnet argumentasjon for underlige ettervirkninger av en absurd, avleggs og forsvunnen tankeverden som ikke lenger er tidsmessig og kommuniserbar i «koronatider» – og antakelig heller ikke i den nye tidsregningen

¹¹ Første biskop i SELK 1973–1985 († 2003).

¹² Kirchliches Rundschreiben IV.2, s. 4.

¹³ Kirchliches Rundschreiben III.1. s. 5.

¹⁴ Slike sjelesørgeriske avgjørelser i det enkelte tilfelle er vanlige f.eks. når det gjelder tørrlagte alkoholikere, men også mennesker som ikke tåler alkohol. Kommunion under bare vinens skikkelse kan også være berettiget som sjelesørgerisk eller medisinsk betinget unntaksløsning i det enkelte tilfelle (f.eks. for svært alvorlig syke eller døende). Men også her må man fastholde at *communio sub una* ikke inneholder det hele sakramentet, slik det ble innstiftet av Kristus.

«etter korona».

For i det minste å ha en samlet og lett tilgjengelig dokumentasjon på de relevante fakta som viser at kommunion under begge skikkelser ikke er et adiaforon, ikke noe tilfeldig, folkloristisk fenomen som med tilstrekkelig (verdslig) begrunnelse kan oppgis, skal her følgende teologiske og teologihistoriske fakta og argumenter nevnes i korthet.

2.0 Kort historisk overblikk: Kalkunndragelse

2.1 Den tidlige kirke til høymiddelalderen

Opp til høymiddelalderen (13. århundret)¹⁵ ble kommunionen tatt imot under begge skikkelser også av lekfolk. For barne- og sykekommunion dannet det seg tidlig en praksis med å dele ut den innviede vinen gjennom intinctio, altså dypping av det konsekrede brødet i den konsekrede vinen. Å gi avkall på utdeling av «den andre skikkelsen», den konsekrede vinen, er altså heller ikke i sikte som unntak – der hvor praktisk-pragmatiske grunner sågar ville ha gjort dette nærliggende.

«Nøden» fører ikke til «kalkunndragelse», men til kreative utdelingsformer.

Likevel hører man svært tidlig formaningen om særlig forsiktig omgang med kalken (den *ene!*) for ikke å spille noe.¹⁶

«Partikkelfrykten», eller den store ærefrykten for den hellige materien, førte også til «avsvekkelser»¹⁷ ved at man blandet litt konsekret vin med større mengder ikke-konsekret vin, brukte sugerør til å drikke eller delte ut brød dyppet i vin med en skje.¹⁸ Sistnevnte praksis er til denne dag vanlig i Østkirkene, men ble interessant nok forkastet av 4. Braga-synode (561).¹⁹

I det 12. århundret hevder Guillaume de Champeaux at det for spedbarn og små barn er tilstrekkelig med kommunion under *en* skikkelse, nemlig vinens, ved deres første kommunion, som de mottar i sammenheng med sin dåp. Dette skjer til denne dag i Østkirkene.²⁰

Alexander av Hales (1185–1245), engelsk fransiskaner og representant for skolastikken, anstrenger seg i alle fall for å begrunne teologisk-dogmatisk en praksis som var uten belegg. Alexander Halensis formulerer den senere såkalte konkomitanslæren, som Konstanz-konsilet i 1415 opphøyde til kirkelære.

Alexanders samtidige, den store Thomas Aquinas († 1274), ytrer seg rosende til

¹⁵ Ved spesielle anledninger blir dette bevitnet helt inn i det 14. århundret. Slik hos J. A. Jungmann. *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. Wien 2. Oppl. 1949. Bd. 2. s. 468.*

¹⁶ F.eks. *Traditio Apostolica* 38: FC 1, 296 (fra årene 210–235), etter: Reiner Kaczynski. *Lemma «Kelchkommunion» i: Lexikon für Theologie und Kirche 5. Sp. 1385. Freiburg 2006.*

¹⁷ Jf. Kaczynski, *ibid.*

¹⁸ Senere dukket praksisen med å gi lekfolket bare den såkalte ablusjonskalken opp: Ablusjon innebærer renselsen av de liturgiske karene og prestens munn med ukonsekret vin etter kommunionen. Et drikkekar med denne vinen, også av og til misforståelig betegnet som «kalk for lekfolk», fikk også lekfolket. De fikk det riktignok ikke overrakt av en prest, og de fikk det i et drikkekar som i det ytre skulle skille seg fra den eukaristiske kalken. Jf. Jungmann. *Ibid.* s. 468. *Utdeling av ablusjonskalken ble først i det 17. århundret forbudt av tyske synoder.*

¹⁹ Etter Kaczynski *ibid.*: 4. Synode v. Braga [675], cap. 2: Mansi 11, 155.

²⁰ I Østkirkene etter bysantinsk ritus inntil nå.

den unndragelse av kalken som allerede på hans tid ble praktisert «i mang en kirke». Thomas begrunner sin oppfatning med at bortfall av kalk (som bare gjaldt lekfolket), er uttrykk for «den største ærefrykt og varsomhet» overfor altersakramentet: Ved utdeling av kalken til folket er faren for å spille det aller helligste Kristi blod så stor at en fullstendig unndragelse av kalken kan forsvares.

Med denne frykten for å spille Kristi blod, utløst av ærefrykt for de konsekrede elementene, den «hellige materie», kunne Thomas påberope seg allerede Tertullian († etter 220).

At den latinske kirkeforfatteren, for øvrig en som sympatiserte med de heretiske montanistene, og som ingen konfesjon ærer som kirkelærer, legger fram sin sympati for unndragelse av kalk nettopp i sitt verk «De **corona militis**»²¹ er naturligvis direkte komisk.

At kalk-kommunion for lekfolk helt opp i høymiddelalderen gikk for å være en selvfølge, blir klart bl.a. av at synodene i Clermont (1095) og London (1175) innskjerpet *communio sub utraque*²² og uttrykkelig bedømte *intinctio* som en praksis som skulle tåles bare i nødsfall.

2.2 Utviklingen etter Konstanz-konsilet fram mot reformasjonen

Det var først det allerede nevnte Konstanz-konsilet (1414–1418) som ikke bare dogmatiserte konkomitanslæren, men til og med satte utdeling av kalken til lekfolk under straff.²³

Og for ikke å glemme: Det var dette konsilet som behandlet læresaken «Jan Hus». Og det er ikke til å finne ut av hvem av de tre regjerende pavene²⁴ som den gang var «den rette pave». Alle tre gav seg ut for å være det. Den bøhmiske (tidlig- og før-) reformatoren krevde blant annet kalk for lekfolket. Kalken var symbolet for husittene, som var oppkalt etter Jan Hus. Som kjent måtte Jan Hus bøte med livet for sitt krav om kalken for lekfolket, for å gå inn for kommunion under begge skikkelser som den rette form for sakramentutdeling etter Skriften og innstiftelsen. Til tross for garanti om fritt leide brøt pave/paver og konsilet sitt ord og dømte Hus til døden på kjetterbålet.

Jan Hus døde den 6. juli 1415 ikke minst for sin overbevisning om at unndragelse av kalk er i strid med Skriften og innstiftelsen. Det ville ha vært vanskelig å forstå at man kunne legge sitt liv i vektskålen, og til og med til sist dø, for et adiaforon. Men det handlet jo nettopp ikke om noe adiaforon. På spørsmålet om kalkunndragelse hang et helt bibliotek av dogmatiske temaer: Den hellige skrifts gyldighet, Guds ord som eneste kilde, norm og rettesnor for troen og læren, prestens teologiske stilling og eukaristiens betydning som *sacramentum* eller *sacrificium*²⁵ (Bortfall av kalk som symbol for presteherredømme og offerprestedomme).

For tilhengerne av Jan Hus, de bøhmiske såkalte *utraquistene*, ble kalken for

²¹ Norsk: «Om soldatens krone».

²² Kommunion under begge skikkelser (brød og vin).

²³ Sesjon XIII, etter: H. Urner. *Lemma «Kelchentzug»*. i: RGG₃. Tübingen 1986. Sp. 1236.

²⁴ Samtidig: Gregor XII (Roma), Benedikt (XIII) (Avignon) og Johannes (XXIII) (Pisa).

²⁵ Nådegave (Guds til kirken) eller offer (kirkens til Gud).

lekfolk tillat som regionalt unntak mellom 1433 og 1621. For kirken som helhet ble den fortsatt forbudt.

Temaet «lekmanskalk» sto litt over 100 år etter brenningen av Jan Hus igjen høyt oppe på den verdslige dagsorden, for etter offentliggjøringen av Martin Luthers 95 teser om avlats- og botsvesenet i 1517 gikk reformasjonen av kirken sin gang.

I reformasjonen hadde kravet om lekmanskalken en høy prioritet, både for Luther og reformatorene. Nattverdsframstillinger fra denne tiden tydeliggjør at «kannen på alteret» og overrekkelsen av kalken til de troende rett og slett ble selve symbolet på den evangeliske nattverdsfeiringen. Den såkalte lekmanskalken ble gjort til et av de eksklusive kjennetegnene og samtidig til en kamp og identitetsmarkør for reformkatolikkene (senere: lutheranere, evangeliske) mot det romersk-pavelige hierarkiet.

Den augsburgske konfesjon (og dennes apologi) vier artikkel 22, den første artikkelen som behandler de misbruk som skal avskaffes, til nattverden under begge skikkelser. Der blir denne praksisen betegnet som «et klart Kristi oppdrag og bud»²⁶, og det understrekes at utdelingen under begge skikkelser lenge har vært i vanlig bruk i kirken. Dette var ikke noe nytt, men i samsvar med kirkefedrenes vitnesbyrd.

Augsburg-interimet gav i 1548 reformkatolikkene en midlertidig tillatelse til kalkkommunion, altså den rette nattverd etter innstiftelsen.

Pave Pius IV innvilget den 16. april 1564 en kalk-indult²⁷ til få land (Tyskland, Østerrike, Bøhmen og Ungarn). Pave Gregor XIII opphevet imidlertid denne lisensen igjen allerede i 1584.

2.3 Fra Trient til etter Vaticanum II

Konsilet i Trient reagerer på reformasjonens lærekonflikter og fatter læreavgjørelser som inneholder forkastelser av lære «i retning Wittenberg».

Blant annet blir også konkomitanslæren dogmatisert. Den legitimerer dogmatisk kalkunndragelsen fra lekfolk. Når det gjaldt nektelse av kalken for lekfolk, påberopte man seg riktignok bare kirkens autoritet, og man lot det stå åpent om kirken for alltid måtte holde fast på denn unndragelse av kalken.²⁸

Inntil de annerledes formulerte beslutningene fra Andre Vatikankonsil gjaldt for Den romersk-katolske kirke, altså den pavestyrte, vestlige del av kirken, fra 1551²⁹ forbud mot kalk-kommunion for lekfolk, altså en kirkelig forordnet unndragelse av kalken.

«Østkirkene avviser kalkbortfall med en lekfolk-vennlig begrunnelse som ligner den protestantiske».³⁰

På grunnlag av forordningen «Sacramentali communione» fra Paul VI av

²⁶ «...habet mandatum Domini...Ubi manifeste praecipit Christus...» BSLK [Bekjennesskriftene til den lutherske kirke] 85,1–2. [Konkordieboken, 1985, s. 40, 1-2]

²⁷ Pavelig tillatelse/lisens til unntaksvis å gi lekfolk kalken.

²⁸ Jf. A. Graß. *Abendmahl II. Dogmengeschichtlich*, i: RGG₃. Tübingen 1986. Sp. 28.

²⁹ Tridentinerkonsilet, Sesjon XXI, can.1.

³⁰ H. Urner. *Lemma «Kelchentzug»* i: RGG₃. Tübingen 1986. Sp. 1236.

25.6.1970³¹ har stedlige biskoper under bestemte betingelser adgang til å tillate kommunion under begge skikkelser for lekfolk: «Kommunion under begge skikkelser kan, etter ordinarius' skjønn, og i de tilfeller som er fastslått av Den apostoliske stol, gis i samsvar med vedlagte liste».³²

Å sende kalken videre fra hånd til hånd fortjener ifølge forordningen «intet samtykke». Hvis kalken skal rekkes til lekfolk, må det skje via den celebrerende presten, «andre prester, diakoner eller akolytter».³³

Uttrykkelig tillatt ved kommunion under begge skikkelser er «neddykkingens form», altså intinksjon av hostien i kalken.³⁴

I ordninger som gjelder på bispedømmeplan blir *communio sub utraque* imidlertid beskrevet som unntak fra regelen, der kommunion for lekfolkene bare skjer under en skikkelse. Betingelsene for å praktisere unntak forutsettes å være små grupper i små menigheter, ordensmesser osv., men også med bare brudeparet i brudemessens ramme.

«Unndragelse av kalk», eller kommunion under bare en skikkelse, forblir som regelmessig og allmenn gudstjenestelig praksis i alle fall et konfesjonelt kjennetegn på Den romersk-katolske kirke. Men også etter avgjørelsene i den nevnte forordningen viser *communio sub utraque* klart en utdelingsform der «de troende på en rikere måte får hele fylden av det eukaristiske måltid for sine øyne».

I *Generell innføring i Den romerske messebok 2002* blir utdeling under begge skikkelser uttrykkelig betegnet som «meget ønskverdig». Man skal likevel legge merke til at dette ikke begrunnes med rett sakramentsforvaltning etter innstiftelsen, men at «deltakelsen i offeret» blir klarere når begge skikkelser mottas:

«85. Meget ønskverdig er det at de troende, slik også presten selv må gjøre, mottar Herrens kropp fra de hostiene som er blitt konsekret i den samme messen, og ved de nærmere angitte anledningene (jf. nr. 283) får del i kalken. På denne måten skal kommunionen gjennom tegnene tre klarere fram som deltakelse i det offeret som nå feires.»³⁵

Angående formen for kalk-kommunion dukker i *Generell innføring* igjen skjekkommunion, som ble forkastet av 4. Braga-synode, opp.

«245. Herrens blod kan man motta ved at man drikker direkte fra kalken, ved dyping av hostien, med et sugerør eller med en skje».

³¹ Offisiell latinsk tekst: AAS LXII [1970] 664–666.

³² Sitert etter: [http://www.kathpedia.com/index.php/Sacramentali_communione_\(ordlyd\)](http://www.kathpedia.com/index.php/Sacramentali_communione_(ordlyd)).

³³ Medhjelper ved alteret på oppdrag og opplært av biskopen.

³⁴ *Intinctio* var utenfor Roma mange steder en tredje utvei for å omgå frykten for å spille vin, mangel på vin og hygieniske betenkeligheter forbundet med utdeling av (felles)kalken. Den blir første gang påvist ved 3. Braga-synode (675), der denne praksisen ble tilbakevist. Det samme skjedde senere ved Clermont-synoden (1096). *Intinctio* ble anvendt særlig ved kommunion for syke og døende. Jf. J.A. Jungmann. *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. Wien. 2. Oppl. 1949. Bd. 2. s. 466–467.*

³⁵ Hellige ritekongregasjon, Instruksjon *Eucharisticum mysterium*, 25. mai 1967, nr. 31 og 32: AAS 59 (1967) 558–559; Den Hellige kongregasjon for sakramentordningen, Instruksjon *Immensae caritatis*, 29. januar 1973, nr. 2: AAS 65 (1973) 267–268.

3. Ekskurs: Hygiene, helse og rituell kommunionsordning

Det er en grov fortegnelse av virkeligheten å si at «i middelalderen» spilte spørsmål om hygiene – også til vern om helsen – ingen rolle, og at tanker om dette var fullstendig ukjente. Redsel for farsotter og sykdom, for pest og smitte med dødbringende «miasmer (luftsmitte)» som man mente kunne være over alt, var allestedsnærværende. Det finnes mange belegg for bestemmelser, forbud og påbud med henblikk på en forbedring av hygienen i byene, først og fremst. Men etter dagens målestokk var effekten ytterst svak. Det kommer først og fremst av at sykdomsårsakene og smitteveiene i det vesentligste var ukjente.

I vår sammenheng har man spørsmålet (i margin) om unndragelse av kalken muligens ble begrunnet med hygienisk-medisinske vurderinger allerede i tidligere århundrer. Man møter denne argumentasjonen stadig igjen også nå, særlig i populære eller populærvitenskapelige skrifter eller mediene. Her synes det å dreie seg om anakronistiske bidrag som overfører dagens observasjoner til tidligere århundres tanke- og følelsesverden, men disse er liturgihistorisk uholdbare og uten belegg.³⁶

For det såkalte bortfallet av kalk kan man bare i veldig liten grad, om overhodet, gjøre hygienisk-medisinske hensyn ansvarlig. I alle fall finner man ikke noen henvisninger til dette i de aktuelle liturgiske standardverkene som baserer seg på et rikholdig kildestudium.

Det lar seg tydeliggjøre ved ritus for håndvask og utviklingen av munn- til håndkommunion at hygienisk-medisinske grunner ikke har spilt noen rolle ved utformingen av rituell kommunion, selv om dette etter dagens synspunkter synes nærliggende:

I alle tilfeller dreier det seg nemlig om en omgang med konsekrede gaver tilpasset den «hellige materie» – enten det er bortfall av kalk, den rituelle håndvasken eller innføring av munnkommunion. Altså om symbolsk-kultisk renhet, og ikke om hygiene etter dagens målestokk.

Håndvasking, og det ikke bare før kommunionen ble tatt imot, men allment før bønner, er dokumentert allerede i den tidligkirkelige *Traditio Apostolica* av Hippolytus av Roma (3. århundret). Dette klargjør at det ved vaskingen især dreide seg om symbolske rensesritueller før de hellige handlingene begynte.³⁷

Håndvask var forordnet ikke bare for presten, men også for lekfolket. I karolingertiden (8./9. århundret) blir vaskingene ledsaget av bønner fra Salmene (Sal 25 [26] 6; Sal 50 [51]), altså bønner om hjertets renselse.

Fra de rituelle håndvaskingene (hos prester og lekfolk) til en utvikling av hånd- og munnkommunion er det bare et kort (tanke)skritt:

Ved å gjøre hendene rene siktes det mot å kunne berøre det aller helligste bare med rene hender. Her dreier det seg ikke om hygiene eller virusangst, men om

³⁶ Den stadig nevnte vinmangelen som grunn for bortfall av kalken kan regionalt absolutt ha spilt en forsterkende rolle.

³⁷ Jf. J.A. Jungmann. *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. Wien 2. Oppl. 1949. Bd. 2.s. 461.*

ærefrykt for Kristi kropp.

Og det er akkurat dette som er motivet for å vike tilbake fra den opprinnelige håndkommunion, som også i lang tid hadde vært vanlig. For ved hver berøring av den hellige hostien blir det hengende partikler på hendene, og da oppstår en uærbødighet overfor sakramentet når slike partikler igjen kommer i berøring med det profane.

Med dagens koronasituasjon får munnkommunion ny betydning som den antakelig «mest hygieniske» av alle eukaristiske utdelingsformer ut fra andre synspunkter.

4. Konkomitanslæren³⁸ og den lutherske bekjennelsen

Den engelske fransiskaneren og skolastiske teologen Alexander av Hales (1185–1245) tok opp et tankeproblem som allerede hadde beskjeftiget hans landsmann Anselm av Canterbury (ca. 1033–1109). Anselm måtte i sin tid argumentere mot den oppfatningen at man med det innviede brødet bare mottok Kristi kropp og med den innviede vinen bare Kristi blod. Mot dette sa Anselm at «Kristus er helt ut til stede i hvert 'separatim' kommuniserte element».³⁹

For denne definisjonen skapte Alexander av Hales begrepet konkomitans. Innholdsmessig blir det tatt opp av Tridentinerkonsilet (21. sesjon 1562):

«3 kapitel: Under hver skikkelse mottas den hele, uskadede Kristus og det sanne sakramentet. [...] [*Kommunion under en skikkelse frambringer den fulle nådevirkning av det eukaristiske sakramentet.*]⁴⁰

Konkomitanslæren forklarer fullstendig sammenhengen mellom det integrerte nærværet av Gudmennesket Jesus Kristus og det som er nærværende i Den hellige nattverd i kraft av innvielsesordene. Det betyr: Med kroppen er også blodet (og omvendt) gitt, så vel som sjel og guddom.⁴¹

Målet for den reformatoriske kritikken er ikke denne læren i og for seg, men misbruket av den til å begrunne unndragelsen av kalken.

De schmalkaldiske artikler skulle opprinnelig tjene som grunnlag for forhandlingene mellom reformkatolikker og gammeltroende ved et konsil i Mantova i 1537⁴², innkalt av pave Paul III. Om dette står det i disse:

«Man skal ikke gi det [alterssakramentet, GK] bare under én skikkelse. Vi trenger ikke den høye vitenskapen som lærer oss at det ligger like mye under en skikkelse som under begge, slik sofistene og Konstanz-konsilet lærer oss. For også om det skulle være sant at det er like mye under en som under begge, så er likevel

³⁸ Konkomitans, av lat. *concomitari* (= ledsage, følge med): «Hele Kristus følger alltid med brødet og vinen».

³⁹ Hinz, W., «Konkomitanz», i: *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Nedlastet den 8. mai 2020 <http://dx.doi.org/10.1163/2405-8262_rgg4_SIM_12090>

⁴⁰ J. Neuner/H. Roos. *Der Glaube der Kirche in den Urkunden der Lehrverkündigung*. 12. Oppl. Regensburg 1971. Nr. 590 / DS 1729.

⁴¹ Jf. H. Jorissen. *Lemma Konkomitanz*. i: *Lexikon für Theologie und Kirche* 6.3. Oppl. Freiburg 2006. Sp. 263.

⁴² Konsilet fant ikke sted, men trådte sammen først fra 1545. Det skjedde i Trient, og det var uten deltakelse av reformkatolikkene.

ikke den ene skikkelsen hele den ordningen og innstiftelsen som Kristus har innstiftet og befalt. Og særlig fordømmer vi i Guds navn de som ikke bare forsømmer begge skikkelsene, men også helt selvforherligende forbyr, fordømmer og spotter disse som kjetteri, og dermed setter seg opp mot og over Kristus, vår Herre og Gud, osv.⁴³

På denne måten blir det igjen argumentert: Man bestrider ikke en lære uttrykkelig, man innrømmer at læren kan være i samsvar med Skriften, men trekker selv ingen eller helt andre konsekvenser av det enn motstanderne. Da blir det ikke eksplisitt læren som blir forkastet, men de gale følgeslutningene for praksis: «For også om det skulle være sant...»

For å nevne et annet eksempel så forholder det seg slik også i spørsmålet om Maria (og helgenene) i himmelen ber for kirken.

Ja, vedgår forfatterne av apologien til Confessio Augustana overfor motstanderne, at om «Maria, Guds mor, nå ber for kirkene, så er det for at de skal seire over døden, at de skal bevare oss for Satans store makt. For det ville være en nød for Kristus hvis ikke ...»⁴⁴ Og så videre.

Med henblikk på konkomitanslæren dreier det seg ikke om «*hele Kristus*», som ikke blir bestridt, men om «*hele sakramentet*» som blir lemlæstet gjennom unndragelse av kalken.

Man må differensiere mellom totus (Kristus) sub una og communio sub una, framholder Gunther Wenz i sin *Bekjennesskriftenes teologi*. Hos Luther og i bekjennesskriftene er «bakgrunnen for avvisningen av konkomitanslæren ikke at totus in una specie saklig bestrides». Bestemt avvist blir «alene den senere tiltenkte funksjonen med å legitimere unndragelsen av kalken i strid med innstiftelsen».⁴⁵

I De schmalkaldiske artiklene, som til temaet «nattverdens to skikkelser» eksplisitt drøfter konkomitanslæren, blir det også tydelig hva kritikken i dypeste forstand bunner i. Naturligvis var reformatorene seg bevisst, og kjent med, at bortfall av kalk også var motivert av partikkelfrykt eller – kanskje også en overdreven – høyaktelse og tilbedelse av den «hellige materie», hygieniske betenkeligheter eller angst for smitte.

Forbudet mot kalk for lekfolk ble oppfattet som en stor forargelse også fordi det ble ansett for å være et symbol på det romerske *presteheredømmet* (over de troendes samvittigheter). Men verken opprinnelig «godt mente» og forståelige grunner eller den kirkepolitiske forargelsen som den gang påvirket det emosjonelle nivået, er avgjørende.

Unndragelse av kalk som symbol på et «presteheredømme» som måtte avvises, kunne imidlertid også begrunnes embetsteologisk. I hele middelalderen, som var preget av sjelden kommunion for lekfolk (også under en skikkelse), opererte man teologisk med argumentet om «stedfortreder»: Presten står jo som «menighetens hode» ved alteret. Hans kommunion skjer derfor i prinsippet stedfortredende for hele menigheten.

⁴³ BSLK 451, 3ff etter: Unser Glaube. Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Gütersloh 2. Oppl. 2013. s. 421. [Konkordieboken, 1985, s. 254. 3ff]

⁴⁴ BSLK 322, 15ff. [Konkordieboken, 1985, s. 186. 27ff]

⁴⁵ G. Wenz. Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Bd. 1. Berlin/New York 1996. s. 637.

Berthold av Regensburg (†1272) sier om den kommuniserende presten at han «nærer sjelen og oss alle». ⁴⁶

Denne oppfatningen førte så langt at presten «stedfortredende» mottok kommunionen for de syke. Dette var en praksis som en synode i Trier i 1227 uttrykkelig hadde forbudt. ⁴⁷

Det er vanskelig å tro, men åpenbart sant: I Den evangelisk-lutherske kirke i Baden (ELKiB) har prestens, hhv. den kvinnelige prestens, stedfortredende kommunion gjenoppstått under henvisning til «Covid 19».

I menighetsbladet til ELKiB-menigheten i Freiburg befinner det seg i en liste over hygieneforskrifter bl.a. også følgende henvisninger: «Nattverd får man foreløpig feire bare uten utdeling, men menigheten kan delta i den i sitt indre.(...) Eventuelt feires nattverden stedfortredende ved presten ved alteret, uten utdeling til menigheten». ⁴⁸

Med all respekt for den for tiden så lovpriste kreativitet: Denne praksisen betyr et tilbakefall til middelalderens privatmessevesen. Med en rett nattverdsfeiring etter skrift og bekjennelse har dette ingen ting å gjøre.

Det som gjelder for Luther og reformatorene, er at det i lære, gudstjeneste og kirkelig praksis, og særlig med henblikk på de sakramentale nådemidlene, bare er Kristi innstiftelse som kan gjøre krav på gyldighet. Og ellers ingen ting. Som det het i De schmalkaldiske artiklene, dreier det seg om *hele ordningen og innstiftelsen*:

«For også om det skulle være sant at det er like mye under en som under begge, så er likevel ikke den ene skikkelsen hele den ordningen og innstiftelsen som Kristus har innsatt og befalt». ⁴⁹

Vissheten om å motta Kristi sakrament, og ikke noe annet, er koblet til hele ordningen og innstiftelsen.

I Konkordieformelen (FC SD VII) blir det understreket at man overhodet kan tale med visshet om et sakrament bare når hele nattverdshandlingen blir gjennomført slik den ble ordnet av Kristus. Denne tota actio [hele handlingen] omfatter alt, fra å ta brødet og vinen, velsignelsen og utdelingen, mottakelsen av brødet og vinen (kalken) til forkynnelsen av Herrens død.

«Nihil habet rationem sacramenti extra usum a Christo institutum oder extra actionem divinitus institutum». ⁵⁰

Fasiten lyder hard: «Det er: hvis man ikke holder Kristi innstiftelse slik han har ordnet den, er det intet sakrament». ⁵¹

⁴⁶ Etter Jungmann, ibid. 443, fotnote 29.

⁴⁷ Jf. Jungmann. ibid. s. 443.

⁴⁸ Gemeindebrief, mai/juni 2020, s. 5 + 6, <https://freiburg.elkib.de/images/gemeindebriefe/gemeindebrief-mai-juni-2020.pdf>

⁴⁹ BSLK 451, 3ff etter: Unser Glaube. Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche, Gütersloh 2. Oppl. 2013. s. 421. [Konkordieboken, 1985, s. 254, 3ff]

⁵⁰ BSLK 1001, 7ff. [Konkordieboken, 1985, s. 495, 85]

⁵¹ BSLK 1001, 10f. [Konkordieboken, 1985, s. 496, 85]

5.0 Luthers holdning til utdeling sub una specie

I Den evangelisk-lutherske kirke kan bare det ha forpliktende gyldighet som Den hellige skrift sier, og som bekjennesskriftene derfor tar opp i seg og bevitner som rett lære. Likevel blir i spørsmål om nattverdsutdeling under bare en skikkelse⁵² gjerne også reformatoren Martin Luther dratt inn for å belegge at det i denne saken til syvende og sist egentlig handler om et adiaforon, at man – kanskje alt etter situasjonen – kan håndtere det slik eller slik.

Hos Luther lar det seg faktisk beskrive en viss utvikling i mange tilfeller når det gjelder hans posisjon til kirkens lære og praksis, også i spørsmålet om påliteligheten i utdelingen av Den hellige nattverd under bare en skikkelse til de troende (som fast regel i menigheten).

Først fra året 1522⁵³ har denne utviklingen modnet til et klart standpunkt som består i en tydelig avvisning av konkomitanslæren og i den sammenhengen *communio sub una* i den forstand som er beskrevet.

Riktignok tar Luther tidligere stilling mot unndragelsen av kalken, men uten dermed å gå inn på konkomitanslæren. Særlig kan nevnes hans skrift «Om kirkens babylonske fangenskap», et av reformasjonens tidlige hovedskrifter fra året 1520.

Messen, sier Luther, befinner seg på tredobbelt vis i «babylonsk fangenskap». Først nevner han unndragelsen av kalken, fulgt av transsubstansiasjonslæren og misbruket av messen som kirkens offer.

Jin Ho Kwon refererer Luthers tidlige kritikk av *communio sub una* slik: «I sine prekener vender Luther seg først mot utdelingen av nattverden under en skikkelse. Allerede i sin skjærtorsdagspreken på 28. mars 1521 (Nr. 8) kritiserer Luther dette for første gang i sine pasjons- og påskeprekener».⁵⁴

Her gjør Luther den «onde ånd» ansvarlig for å ha inspirert paven til å ta vekk kalken. På dette tidlige tidspunktet føyer han imidlertid til at ennå er ikke tiden kommet til «at man kan begynne å bruke begge, men måtte Gud snart la det skje...»⁵⁵

I 1524 nevnte Luther ofte, ifølge Jin Ho Kwon «at han [Luther, GK] selv i tre år hadde prekt om nattverden under begge skikkelser for de svake samvittighetene». Dessuten øvde Luther kritikk mot stiftsherrene i Wittenberg, som ennå delte ut nattverden under en skikkelse. «I en skjærtorsdagspreken fra 17. april 1522 (Nr. 15) kom Luther med skarpe anklager mot avvisningen av kalken for lekfolk. Ifølge Luther kan man ikke finne noe bevis for avvisning av kalken for lekfolk i Bibelen. Av dette utleder Luther at denne avvisningen er Satans lære og en gudsbespottelse. (10 III; 70, 7–9; 70; 21–27; 71, 10 –12)»⁵⁶

⁵² Og ikke bare i dette spørsmålet.

⁵³ Etter: A. Krämer. *Gegenwärtige Abendmahlsordnung in der Evangelischen Kirche in Deutschland*. Ius Ecclesiasticum Bd. 16. Tübingen 1973. s. 41 med henvisning til andre.

⁵⁴ Jin Ho Kwon. *Christus pro nobis. Eine Untersuchung zu Luthers Passions- og Osterpredigten bis zum Jahr 1530*. Reihe: Kieler Theologische Reihe Bd. 7. Münster 2008. s. 122.

⁵⁵ Jin Ho Kwon. *Christus pro nobis*. Ibid. s.122.

⁵⁶ Jin Ho Kwon. *Christus pro nobis*. Ibid. s.122.

5.1 Luthers svar på «fem spørsmål vedrørende deltakelse i Den hellige nattverd»

Ved riksdagen i Augsburg i 1530 svarte Luther på «fem spørsmål om Den hellige nattverd» fra en fyrstelig skriftefar.⁵⁷ Luthers svar sammenfatter den holdningen han holdt fast ved, pregnant og for øvrig overraskende tidsaktuell:

1. Om det er forbudt å motta sakramentet bare under brødetts skikkelse og ikke drikke fra kalken, siden kalk-kommunion er forbudt på mange steder?
2. Om det overfor Gud er tilgivelig å motta sakramentet under bare en skikkelse når en prest ikke vil rekke deg kalken, eller om «man skal dra videre dit hvor man gjerne får den»?
3. Om man hemmelig kan ta imot sakramentet «i enerom», uten å bekjenne det offentlig?
4. Om man kan gå til kommunion under bare en skikkelse ved å påberope seg lydighet overfor øvrigheten, og om man ved å gjøre dette er tilgitt av Gud?
5. Om det er tilstrekkelig å motta bare den ene skikkelsen av sakramentet «hvis man ikke spesielt lengter etter å motta begge»?

Etter en innledningsbemerkning⁵⁸ som høres lett irritert ut, svarer Luther:

1. Hvis noen er overbevist om at mottakelsen av sakramentet under begge skikkelser er en guddommelig ordning og befaling, og at *communio sub una* er mot den guddommelige orden og befaling, skal han ikke ta noe hensyn til om det er forbudt å motta kalken. Grunn: Man skal lyde Gud mer enn menneskene.
Den som i dette spørsmålet ennå er uvitende eller ikke har kommet til en klar visshet, må skaffe seg kunnskap, lære og tilegne seg hva Kristi ordninger består i. «For en kristen må kjenne Kristi, sin Herres, ordninger».⁵⁹
2. Hvis noen blir nektet kalken, skal man ikke motta sakramentet under en skikkelse, men gå dit hvor man kan få det under begge.
Luther fortsetter og sier at der dette ikke er mulig, er det bedre å innta sakramentet i bare åndelig forstand «i det man ved troen styrker sin samvittighet gjennom sakramentets ord og i betraktning av Herrens lidelser»⁶⁰ enn å ta imot det under bare en skikkelse.
Luthers råd er altså her å gi avkall på sakramentet, noe som i den aktuelle konteksten for vår spørsmålstilling er av betydning. Det «åndelige inntak» er bedre enn å motta et sakrament som er i strid med Kristi ordninger.
3. Kristus har innstiftet sakramentet for at det skal bli «offentlig praktisert», skriver Luther med henvisning til 1 Kor 11,26 til den fyrstelige skriftefaren: Herrens død skal *forkynnes*! Det er derfor i strid med innstiftelsen å motta sakramentet i hemmelighet.

⁵⁷ M. Luther. Antwort auf fünf Fragen in Betreff des Genusses des heiligen Abendmahles. An einen fürstlichen Beichtvater im Reichstag zu Augsburg 1530. W₂ X, Sp. 2228–2231.

⁵⁸ «Hvorfor svarer dere ikke selv på de spørsmålene som er rettet til meg? Men man forsøker jo å legge kløv på en udugelig okse.» W₂ X, Sp. 2228.

⁵⁹ W₂ X, Sp. 2229.

⁶⁰ W₂ X, Sp. 2230.

4. Særlig aktualitet har det fjerde spørsmålet til den fyrstelige skriftefaren: Hva hvis kalk-kommunion ble *forbudt av øvrigheten*? Naturligvis må man ta hensyn til at øvrigheten i 1530 som kirkens politi-arm hadde forbudt kalk-kommunion av kirkelig-teologiske, ikke hygienisk-politiske grunner, og at kirke og øvrighet i fyrstebispedømmene var identiske. Likevel er Luthers svar uten store modifikasjoner relevant på grunn av sin allmenngyldige argumentasjon. Luther skriver: «Ingen kan unnskyldes seg med at øvrigheten så strengt forbyr ham kalken at man skulle la lydighet og frykt for straff hindre ham. For ingen skal i strid med Guds ord vise lydighet overfor dem som er skapt, for det ville være å sette skapningen over Gud».⁶¹

For Luther gjelder det som helt avgjørende: Sakramentet, innstiftet av Herren Kristus, skal ikke underkastes noen skapning eller menneskelivets betingelser på noen måte.

5. Om dem som uansett mottar sakramentet bare når og fordi de har «særlig lengsel»⁶² etter det, sier Luther bare at «disse kan man la den ene skikkelsen være nok for, det er mye mer enn nok.»

Sakramentet er jo ikke innstiftet for at vi skal bruke det alt ettersom vi har mer eller mindre lengsel etter det. «Tvert imot skal det gis og mottas etter Guds ord og befaling; for bruken av sakramentet står ikke i vår makt, skal ikke være tilpasset vår gjerning, måte eller lengsel, men være basert på Guds ord og befaling».⁶³

5.2 Svar til Barbara Lischner

Den 7. mars 1535 skriver Luther til Barbara Lischner i Freiberg. Hun hadde spurt Luther – og slik lyder tittelen på skrivet – «Ob man das Sacrament beider Gestalt insgeheim zu Hause sich möge reichen lassen»⁶⁴ (Om man i hemmelighet hjemme kan la seg betjene med sakramentet under begge skikkelser).

Nei, sier Luther, med denne begrunnelsen: «For med tiden ville alle ha det slik, og da ville den felles kirke og forsamling bli forlatt og øde».⁶⁵ Det skal være en offentlig og felles bekjennelse».⁶⁶

Selv om det gjelder en helt annen kontekst: Luther gir råd om man heller ikke i tider med unntakstilstand må gi avkall på enkelte aspekter av en rett sakramentsfeiring. Her gjelder etter 1 Kor 11, 26 forkynnensens offentlige karakter, at

⁶¹ W₂X, Sp. 2230.

⁶² Mang en prest som under den såkalte koronakrisen ærlig anstrengte seg for å finne veier og muligheter til å betjene sin menighet også med altersakramentet, måtte frustrert registrere hvor lett mange menighetsmedlemmer kunne tilfredstilles med video-overføringer, papirprekener osv. Eller i hvor stor grad «menneskelivets betingelser» (den faktiske eller antatte angsten for smitte) i uker og måneder klarte å holde menneskene borte fra å motta sakramentet.

⁶³ W₂ X, Sp. 2231.

⁶⁴ M. Luther. Ob man das Sacrament beider Gestalt insgeheim zu Hause sich möge reichen lassen. W₂ X, Sp. 2226–2227.

⁶⁵ Den felles forsamling – forlatt og øde: Det er et bilde som våren 2020 ofte er blitt virkelighet. På den ene side «spøkelsesgudstjenester» uten menighet til stede, video-overført eller på opptak, på den andre mer eller mindre hemmelige nisse-, hus- og privatgudstjenester.

⁶⁶ W₂ X, sp. 2227.

man ikke lar mangelfulle praksiser gripe om seg over tid. Dette har absolutt relevans for mangt som med henvisning til «krise- og pandemitider» på nytt blir praktisert – eller ikke lenger praktisert – i kirke og samfunn.

6. Oppsummering

Utgangspunktet for vår spørsmålsstilling var kirkenes vedtak om å anbefale at utdeling av Den hellige nattverd under begge skikkelser foreløpig bortfaller, eller til og med forby *communio sub utraque*. Begrunnelsen er «vern om liv og helse».

I min redegjørelse har jeg forsøkt å vise at den såkalte kalken for lekfolk fra begynnelsen av og i lang tid framover var en skriftbegrunnet selvfølge.

Da det ble stilt spørsmålsteget ved den, da den stadig oftere ble avskaffet og til slutt sågar ble forbudt i den vestlige kirke, var ledemotivet for dette ærefrykt for den hellige materie, altså frykt for å spille den konsekrerte vinen. Her spilte hygieniske betenkeligheter ingen rolle. Den (kanskje overdrevne) høyaktelse for Kristi blod førte likevel ikke til noen brå avskaffelse av kalken for lekfolk. Det var heller metoder som bruk av sugerør eller *intinctio* som kom opp. Dette dokumenterer at kirken lenge var seg bevisst at også «folket» måtte kunne motta sakramentet udelt og under begge skikkelser om det skulle være i samsvar med innstiftelsen av sakramentet.

Samtidig forsøkte man også gjennom dogmatisk-teologiske hhv. filosofiske forklaringsmodeller som konkomitanslæren eller modellen med presten som stedfortredende kommuniserer for menigheten teologisk å legitimere unndragelse av kalken, noe som til slutt ble gjennomført over alt.

Beretningene om innstiftelsen i de synoptiske evangeliene (Matt 26, 17–29; Mark 14, 12–26; Luk 22, 14–20, men også 1 Kor 11, 23–25) etterlater imidlertid ingen tvil om at brød og vin hørte til innstiftelsen av det som siden ble betegnet som «brødsbrytelse», «eukaristi», «messe», «nattverd» osv., og at disse to «skikkelsene» må deles ut og mottas hvis man ikke vil avvike fra innstiftelsen.

Forsvarerne av kalk for lekfolk og motstanderne av kalkbortfall, særlig også i reformasjonstiden, har overensstemmende betegnet kalkbortfallet, altså utdeling av kommunionen til de troende under bare en skikkelse som regel og norm, som en form for sakramentsforvaltning i strid med innstiftelsen.

At utdeling av kommunionen til de troende under bare en skikkelse *som gudstjenestelig normalordning for hele den forsamlede menigheten* ut fra en skriftfremmed, overordnet grunn er i strid med innstiftelsen, vitner også Den evangelisk-lutherske kirkes bekjennelsesskrifter om. Ut fra Luthers skrifter blir dette nok en gang tydelig: Også lovlydighet (lydighet overfor øvrigheten), som ellers etter Rom 13 og i samsvar med «Guds to styremåter» er påbudt, eller frykt (for straff) lar Luther ikke gjelde, men holder på rett kommuniensutdeling under begge skikkelser.

Man skal gi avkall på inntak av et skamfært sakrament, hvor det også er tvil om det overhodet dreier seg om Kristi sakrament, og nøye seg med «åndelig inntak».

«Helt øverst står helsen. Alt må innrettes og innordnes under dette»⁶⁷. Hvis dette blir den nye maksimen også for kirken, at kategorier som «i samsvar med skrift og bekjennelse eller innstiftelse» stilt overfor denne ikke lenger blir anerkjent som forpliktende og pålitelige, ville det være et demningsbrudd, også for kirker hvor skrift og bekjennelse hittil har hatt den høyeste argumentative status.

For å slutte med et sitat fra området hygiene, medisin og helse: Ikke Skriften, og ikke lutherske bekjennelsen, men den gamle romerske hedningen Ovid sa:

«Principiis obsta. Sero medicina parata, cum mala per longas convaluere moras.»

«Pass på i starten! For sent blir medisinen gjort klar når ondene har forsterket seg på grunn av lang nøling.»

***Gert Kelter har vært prest (sist Görlitz) og regionalbiskop (område øst) i Selbstständigen Evangelisch-Lutherischen Kirche SELK, Den selvstendige evangelisk-lutherske kirke (SELK). Han er utgiver av tidsskriftet Lutherische Beiträge. <http://www.lutherischebeitraege.de/>**

****Artikkelen ble først publisert i tidsskriftet: [Lutherische Beiträge 4/2020. side 221-241.](#)**

Pengestøtte til: Lutherische Beiträge kan gis til: Evangelische Bank
IBAN: DE71 5206 0410 0000 6174 90 BIC: GENODEF1EK1

Artikkelen er oversatt fra tysk av Astrid Sagnes.

⁶⁷ EKD-fullmektig ved sete for den føderale regjeringen, dr. Martin Dutzmann, den 25. april 2020 i TAGESSCHAU.

